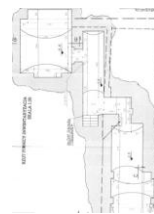

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok XXIII: 2025

Grudziądz, dnia 19.02.2025 r.

Nr 7 (836)

1380. spotkanie

Przemysław Szachnitowski, Marek Szajerka

25 rocznica odnalezienia fragmentu przęsła mostu Bramy Bocznej w Grudziądzu

25 lat temu, w drugim numerze miesięcznika *Spotkania z Zabytkami* ukazał się artykuł popularnonaukowy o odkrytym w 1999 r. moście Bramy Bocznej. Odkrycie tego mostu zrewolucjonizowało wiedzę o mostach średniowiecznych w Polsce.

Na wstępie trzeba jednak zaznaczyć imiennie, że przeciwnikiem promocji średniowiecznych mostów grudziądzkich jest Miejski Konserwator Zabytków w Grudziądzu.

Wypis z Gminnego Rejestru Zabytków¹

Fragmenty średniowiecznych murów miejskich, w tym:

– *Wieżyczka wodna przy Trynce – Brama Wodna 27.03.1935 r. A/1749*

W miejscu, gdzie zachował się fragment przęsła mostu Bramy Bocznej w rejestrze:

***ZABYTKI NIERUCHOME NIEWPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW
UJĘTE W WOJEWÓDZKIEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW***

638 Grudziądz Mickiewicza 5 Kamienica czynszowa K. XIX w.²

Wpis w rejestrze o murach obronnych jest wg stanu wiedzy o zabytkach Grudziądza z 1935 r. Jest to wiedza sprzed 90 lat. Uwidacznia brak jakiegokolwiek refleksji badawczej i stan stagnacji.

Okoliczności odkrycia mostu Bramy Bocznej w świetle sprawozdania Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego, z lat 1997-1999³:

¹ Odczytany 28.11.2024 r. Zob.:

https://bip.grudziadz.pl/pliki/grudziadz/File/MKZ/rejestr_zabytkow_2.pdf

² Odczytany 28.11.2024 r. Zob. <http://www.torun.wkz.gov.pl/bip/art/files/323>

W 1999 r. zawiązała się bliższa współpraca między Oddz. PTH a Oddz. Towarzystwa Opieki nad Zabytkami w Grudziądzu. Dnia 31 maja 1999 r. prezesi Oddziałów wystosowali pismo do mgr. Bożysława Tafelskiego w sprawie wyeksponowania dla celów turystycznych piwnicy przy ul. Mickiewicza 3. Znajdują się tam przedlokacyjne bramy miejskie i średniowieczny ceglany most. Druga inicjatywa, wyrażona w tym liście dotyczy utworzenia u ujścia Trynki skansenu mostowego. Jednym z eksponatów byłaby tam nitowana kładka kolejowa końca XIX w., zmagazynowana obecnie na terenie PKP, obok wiaduktu przy ul. Hallera.

Ze strony Urzędu Miasta na adres zarządu Oddziału nie nadeszła żadna odpowiedź.

Kamienicą przy ul. Mickiewicza 3 zainteresował się natomiast Wojewódzki Oddział Służby Ochrony Zabytków Województwa Kujawsko-Pomorskiego, który zlecił Zakładowi Gospodarki Mieszkaniowej w Grudziądzu dokonanie inwentaryzacji obiektu.

Towarzystwo w porozumieniu z TOnZ zaproponowało ZGM przeprowadzenie tej inwentaryzacji przez mgr. inż. arch. Tomasza Porębnego, który był członkiem zespołu dr Aleksandra Pivka z Katedry Historii Architektury Politechniki Gdańskiej, w latach 1996 – 1998 dokonującego pomiarów kolegiaty grudziądzkiej. Propozycja została przyjęta.

W październiku 1999 r. zespół w składzie :kierujący mgr inż. arch. Tomasz Porębny, studentka Politechniki Gdańskiej Izabela Gwiżdżała oraz uczennice III LO w Grudziądzu Monika Wiśniewska i Natalia Wiśniewska, dokonał pomiarów tej kamienicy⁴.

Więcej szczegółów odnośnie wspomnianej inwentaryzacji zawiera sprawozdanie TOnZ⁵.

W świetle sprawozdania Towarzystwa Opieki nad Zabytkami:

Kolejne interwencje podjęto również w 1999 r., m.in. w sprawie kładki mostowej nitowanej (ok. 100 lat) przez umieszczenie obok średniowiecznego mostu nad Trynką.

Oddział nasz z dużym zadowoleniem przyjął decyzję Wojewódzkiego Oddziału Służby Ochrony Zabytków w Toruniu (z dnia 21 VII 1999 r.), który po wizji lokalnej zlecił Zakładowi Gospodarki Mieszkaniowej przeprowadzenie inwentaryzacji kamienicy przy ul. Murowa 24/Mickiewicza 3. Po lustracji części obiektu wraz z piwnicami stwierdzono (cyt. pismo urzędu):

„Nie ulega wątpliwości, że zachowana struktura ścian obwodowych (elewacja zachodnio-południowa wykonana jest z materiału średniowiecznego. Dotyczy to muru zapewne wysokości

³ M. Szajerka, *Sprawozdanie z działalności Polskiego Towarzystwa Historycznego Oddział w Grudziądzu za lata 1997-1999*, Rocznik Grudziądzki, T. 14: 2001, s. 284-291.

⁴ Tamże, s. 289

⁵ P. Szachnitowski, *Towarzystwa Opieki nad Zabytkami. Piętnastolecie działalności*, Rocznik Grudziądzki, T. 14: 2001, s. 292-297.

parteru, pomiędzy istniejącymi murowanymi otworami okiennymi, drzwiami i witryną. Wstępne oględziny piwnic, także pod częścią południową pozwalają na stwierdzenie, iż mamy tu do czynienia ze sklepieniem ceglanym (kolebkowy?) wzmocnionym szerokim gurtem, w pomieszczeniu wymurowanym wyłącznie z cegły”. Dalej pismo stwierdza: „Przedmiotowy budynek jest położony na zachowanych fragmentach średniowiecznego podwójnego obwodu murów obronnych w pobliżu dawnej Bramy Bocznej. Podjęte prace mogą stanowić unikalną okazję głębszego poznania historii tego fragmentu starego miasta Grudziądza. Należy mieć nadzieję, że odkryte fragmenty średniowieczne nie ulegną zniszczeniu, jak to miało miejsce w przypadku piwnic w siedzibie 'Caritas' gdzie całość wilgotnych ścian otynkowano zaprawą cementową [!]”

Kończąc sprawozdanie należy wskazać pozytywny przykład podejścia do zabytku ze strony właścicieli lokalu gastronomicznego „Od zmrzchu do świtu” przy ul. Wieżowej 2, gdzie nyeksponowano ślady średniowiecznej zabudowy miasta a znajdujące się obecnie w piwnicy. Również pan Roman Pułka, właściciel kamienicy przy ul. Murowej 21 zadeklarował pomoc lokalową dla Oddziału TOnZ ⁶.

Wstępne rozpoznanie ze strony Wojewódzkiego Oddziału Służby Ochrony Zabytków w Toruniu (z dnia 21 VII 1999 r.) pokazuje, że wtedy jeszcze nie rozpoznano przęsła mostu. Napisano o *szerekim wzmocnionym gurcie*.

Na odkrycie mostu Bramy Bocznej bardzo szybko zareagowała Redakcja miesięcznika *Spotkania z Zabytkami*. Już w lutym 2000 roku ukazał się na ten temat artykuł⁷.

⁶ P. Szachnitowski, *Towarzystwo Opieki nad Zabytkami*. [...], s. 297.

⁷ M. Szajerka, *Plany Grudziądza i Warszawy, Spotkania z Zabytkami*, nr 2: 2000, s. 10-13.

Strony z artykułu ze Spotkań z Zabytkami Nr 2: 2000. Na zdjęciach mosty bram Toruńskiej, Bocznej oraz Brama św. Chrystiana.

Odkrycie mostu Bramy Bocznej razem z upowszechnieniem wiedzy o znanym moście Bramy Toruńskiej miało wpływ na poszerzenie wiedzy o moście Bramy Krakowskiej w Warszawie przy Placu Zamkowym.

Okazało się, że tylko mosty w Grudziądzu i most w Warszawie, jak jedyne na terenie Polski ze średniowiecza posiadają szwy dylatacyjne⁸.

Znaczenie mostów grudziądzkich dla historii budownictwa mostowego w Polsce można ocenić na przykładzie artykułu Krzysztofa Dumala, *Mosty kamienne. Sztuka przeszłości*⁹. Artykuł ukazał się w zbliżonym czasie, jak odkryty został most Bramy Bocznej w Grudziądzu.

Fragment artykułu K. Dumala:

[...] *Mosty kamienne na ziemiach polskich*

Aż do schyłku XVIII stulecia słabo zaludnionym państwie polskim niewielki był zakres drewnianego budownictwa mostowego, a mostów murowanych prawie nie realizowano. Kosztowne inwestycje tego rodzaju na ogół przekraczały możliwości ekonomiczne niewielkich miast

⁸ Zob. szwy dylatacyjne: <https://uprawnienia-budowlane.pl/szwy-dylatacyjne.html>

⁹ K. Dumała, *Mosty kamienne. Sztuka przeszłości*, Mosty. Dzieła sztuki i inżynierii – zabytki. Materiały z sesji naukowej, Warszawa, 25 – 26 maja 2000 roku pod red. Bożeny Wierzbickiej. Biblioteka Towarzystwa Opieki nad Zabytkami, Warszawa 2001, s. 23-41.

i słabej władzy centralnej. Nieliczne mosty drewniane znajdowały się na ogół w złym stanie technicznym. Mimo świetnego epizodu mostu warszawskiego, funkcjonującego od roku 1573 do roku 1603; według Aleksandra Brücknera, „stynał w Europie polski most z niebezpieczeństwa, na jakie przejezdnych narażał”. Pojęcie „polski most”, o zabarwieniu ironicznie – pejoratywnym (zanotowane już na przełomie stuleci XV i XVI) krążyło po Europie jako symbol bylejakości takiego rodzaju urządzenia lub zgoła tego, czego nie ma.

Mosty kamienne budowano natomiast na dobrze rozwiniętych gospodarczo i zurbanizowanych ziemiach Dolnego Śląska, który od 1339 roku pozostawał poza granicami Polski. Zachowały się konstrukcje tego rodzaju w Kłodzku (zapewne z końca XIV wieku), Łądku Zdroju (1565) oraz bardzo liczne małe mosty drogowe z wieków XVII – XVIII. W latach 1462- 1468 budowano most kamienny na Ostrów Tumski we Wrocławiu. W drugiej połowie tego stulecia inne drewniane mosty wrocławskie zastąpiono kamiennymi. Jeden z nich jest widoczny na wędzicy w „Liber chronicarum” H. Schedla z roku 1493. W 1507 roku wymurowano pierwszy stały most na Oławie, która jako fosa opływa półkolem wrocławskie Stare Miasto.

W Reszlu istnieje most ceglany zbudowany w drugiej połowie XIV wieku przez rzeczkę Izere, a inwestorem byli biskupi warmińscy lub Krzyżacy. Początkowo ten most był wsparty na jednym ostrym łuku, którego zwornik znajdował się 17 m nad lustrem wody, a obecnie ma on charakter przepustu o wymiarach 4 x 3m.

Zapewne w drugiej połowie XV wieku lub na początku XVI wieku przerzucono przez fosę starej Warszawy najstarszy na Mazowszu most murowany z cegieł, wsparty na dwóch ostrołukowych, filaronych arkadach. Na moście tym wzniesiono przedbramie Bramy Krakowskiej.

Na obszarze państwa polskiego sporadycznie budowano kamienne mosty lub niewielkie wiadukty zamkowe. Zapewne w pierwszej połowie XVI wieku urządzono przejazd na koronie wysokiego muru w poprzek głębokiego, skalistego wąwozu, oddzielającego zamek w Kamieńcu Podolskim od miasta. [...]¹⁰

Artykuł K. Dumala podkreśla unikalność mostów średniowiecznych w Grudziądzu, chociaż nie ma o nich informacji w artykule. Jak zaznaczyliśmy wcześniej, one zostały odkryte dla literatury przedmiotu w tym samym roku 2000, w którym odbyła się sesja naukowa na temat mostów.

Dostrzeżono to na portalu internetowym *Inżynieria*:

1. Most ceglany w Grudziądzu – najstarszy most w Polsce

*Ceglana przeprawa pochodzi z pierwszej połowy XIII w. **To najprawdopodobniej najstarszy zachowany most w Polsce.** Obiekt ten był częścią zespołu Bramy Toruńskiej w Grudziądzu (nie jest zachowana). Najstarszym elementem mostu jest łukowa arkada, zbudowana z cienkiej tzw. oliwskiej cegły, materiału charakterystycznego dla pierwszej połowy*

¹⁰ K. Dumala, s. 36-38.

XIII w. (tak samo jak płyty ceglane, także wykorzystane przy budowie). W XIV w. obiekt musiał przejść modernizację – na ten wiek datuje się łuki wykonane z grubszej cegły, tzw. palcówki, oraz przypory podtrzymujące przęsła. Wybudowano go wcześniej niż Bramę Toruńską. Prawdopodobnie był pierwowzorem dla ceglanych mostów na Placu Zamkowym w Warszawie.

Most w Grudziądzu powstał jako łukowy z murem arkadowym, na który nakładano drewniany pomost. Na przełomie XIV i XV w. przeprawę przebudowano na całkowicie murowaną. W kolejnych wiekach na najstarsze konstrukcje ceglane nałożono kolejne warstwy, XIX

i XX-wieczne. Obecnie przeprawa znajduje się u wylotu ul. Klasztornej. Jej długość to około 20 m. Do lat 70. XX w. płynęły pod nią wody kanału Trynka, obecnie w tym miejscu jest alejka spacerowa.

Czytaj więcej na: <https://inzynieria.com/mosty/rankingi/56967,najstarsze-mosty-w-polsce-gdzie-sie-znajduja> © inzynieria.com¹¹

Średniowieczne mosty w Grudziądzu, mimo, iż są sławne w literaturze fachowej przedmiotu, lokalne władze unikają ich promocji. Nie jest zainteresowana np. ich eksponowaniem Miejski Konserwator Zabytków. W rejestrach zabytków z detalami np. wyszczególnione są fortyfikacje z XIX-XX w., natomiast najstarszych ceglanych mostach w Polsce rejestry zabytków dla województwa kujawsko-pomorskiego milczą, (stan z 28.11.2024 r.).

Wpis w rejestrze o murach obronnych jest wg stanu wiedzy 27 marca 1935 r.

Fragmenty średniowiecznych murów miejskich, w tym: – Wieżyczka wodna przy Trynce – Brama Wodna 27.03.1935 r. A/1749

Przez ok. 25 lat służby konserwatorskie, zarówno miejskie, jak i wojewódzkie nie miały czasu uaktualnić wiedzy o mostach średniowiecznych, chociaż same w 1999 r. nakazały wykonanie inwentaryzacji pomiarowej odnalezionego podczas prac inwentaryzacyjnych unikalnego mostu¹².

Być może zaskoczone zostały efektem inwentaryzacji? Odkryto dowód na zaawansowaną strukturę gospodarczą Grudziądza w 1 poł. XIII w., ponad 50 lat wcześniejszą od oficjalnie preferowanej lokacji krzyżackiej z 1291 r. Most Pauliński w Toruniu do klasztoru dominikanów zbudowano ok. 150 lat później od mostów grudziądzkich, w 1386 r.¹³

Mosty grudziądzkie są najdokładniejszym punktem odniesienia dla architektury średniowiecznej tego miasta i nie tylko, jak pokazuje przykład z Warszawy.

¹¹ Zob.

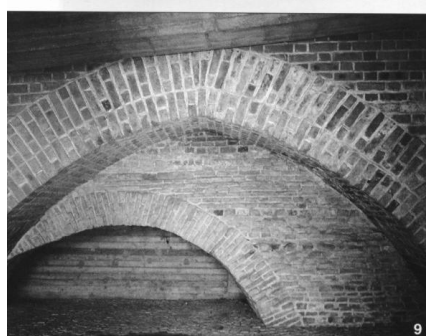
<https://inzynieria.com/mosty/rankingi/56967,najstarsze-mosty-w-polsce-gdzie-sie-znajduja>

¹² Aktualizacja danych należy do kompetencji Miejskiego Konserwatora Zabytków, punkty 9 -12. <https://bip.grudziadz.pl/strony/19200.dhtml>

¹³ Zob. <https://www.turystyka.torun.pl/art/109/most-paulinski.html>

Dlaczego badacze akademicy i pracownicy Muzeum w Grudziądzu omijają je bardzo szerokim łukiem? Żaden z archeologów, czy to badający powierzchniowo most Bramy Bocznej, czy fundamenty Bramy Toruńskiej nie badał przęseł mostów, jako punktów odniesienia do datacji obiektów.

Ilustracje

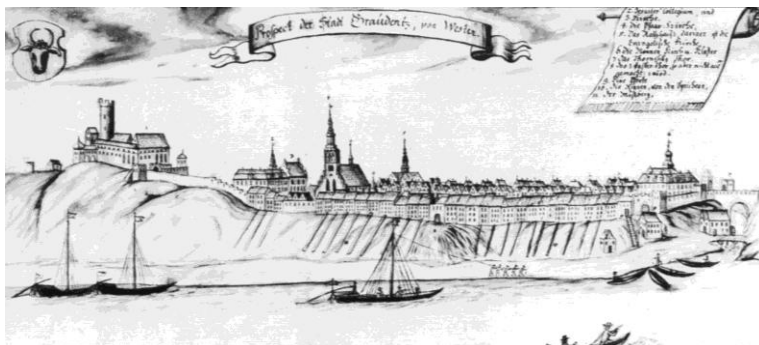
8.9. Warszawa – most przedbramia Bramy Krakowskiej (8) i mur arkadowy o identycznej konstrukcji, jak w mostach grudziądzkich (9)
(zdjęcia: 3-7 – Mieczysław Kucharski, 8,9 – Marek Szajerka)

dziejami Grudziądza dotyczą również innych miast, w szczególności ziemi chełmińskiej i Pomezanii, ale również Warszawy.

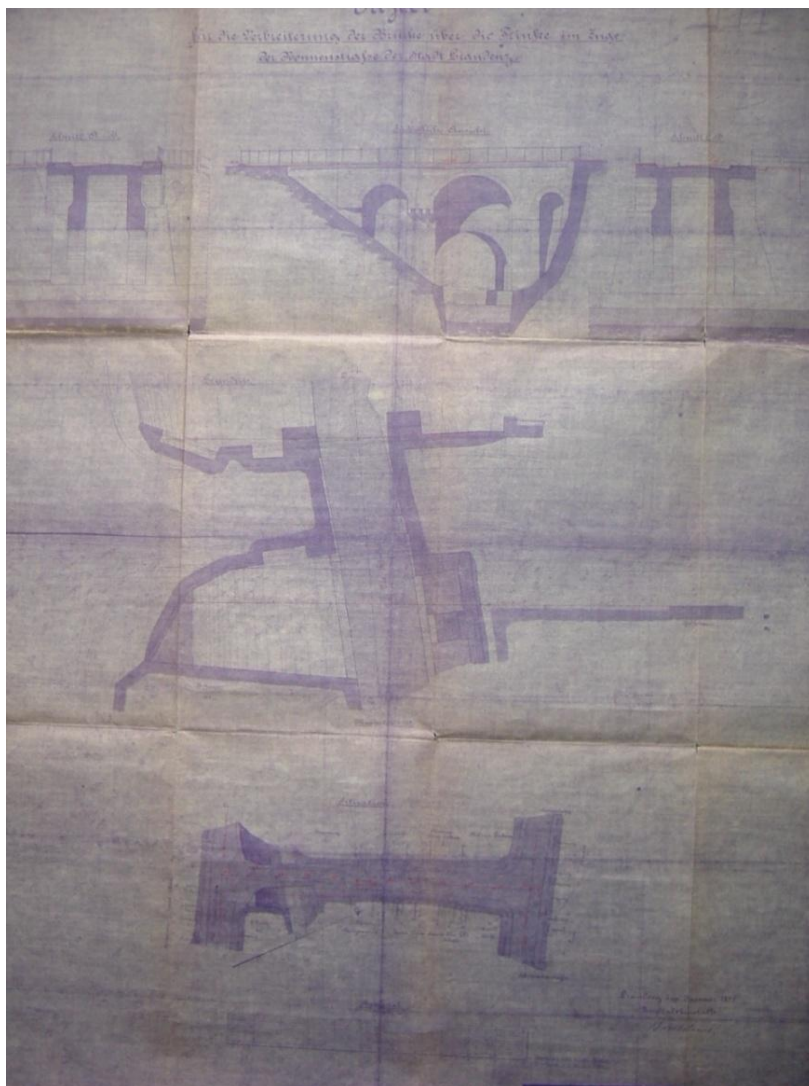
W 1930 r. prof. Oskar Sosnowski z Politechniki Warszawskiej w artykule *Powstanie, układ i cechy charakterystyczne sieci ulicznej na obszarze Wielkiej Warszawy* wyraził pogląd, że istnieje bardzo duże podobieństwo między rozplanowaniem starych miast Warszawy i Grudziądza. Do poglądu tego nawiązy-

wali także inni badacze: Michał Walicki, Eugeniusz Szwankowski, Jerzy Frycz. Prace badawcze nad genezą Grudziądza wskazują, że analogie grudziądzko-warszawskie nie są przypadkowe. Zagadką jest milczenie źródeł krzyżackich o Grudziądzu w XIII w., chociaż wiadomo, że istniał już w 1222 r. Badaczy nurtowało pytanie, do kogo należało miasto i dlaczego nie ma o nim mowy w dokumentach krzyżackich. Umownie bez poparcia źródłowego pisano, że od około 1230 r. Grudziądz należał do Krzyżaków. Obecnie ta sprawa wyjaśniła się. Otóż Grudziądz należał do biskupa misyjnego Prus, a następnie do 1255 r. był siedzibą biskupa pomezańskiego. Na przełomie 1255 i 1256 r. biskup pomezański Ernest zamienił

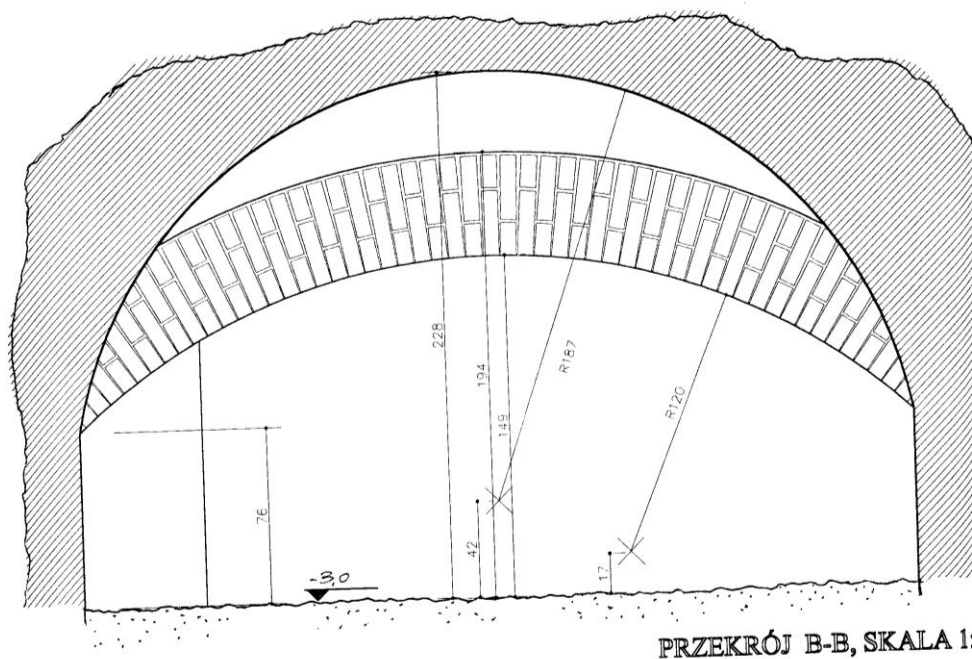
Spotkania z Zabytkami, nr 2: 2000. Zdjęcia mostu Bramy Krakowskiej.

***Panorama J. F. Steinera z 1 poł. XVIII w. z wyeksponowanym
mostem Bramy Toruńskiej.***

***Plan mostu Bramy Toruńskiej z 1895 r., przekazany przez Czesława
Opałkę Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu. Zdjęcie
wykonane przed przekazaniem do Muzeum. Fot. M. Szajerka.***

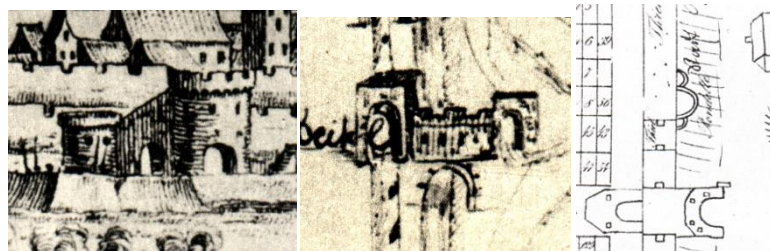

*Rysunek inwentarycyjny przęsła mostu Bramy Bocznej.
Autorzy T. Porębný i I. Gwizdała.*

*Pomiary piwnicy przy ul. Mickiewicza na tle przęsła mostu.
3.10.1999 r.*

Od lewej: prezes Oddz. TOnZ Przemysław Szachnitowski,
studentka Politechniki Gdańskiej Izabela Gwizdała, uczennice III LO
Monika Wiśniewska i Natalia Wiśniewska. Fot. M. Szajerka.

Most Bramy Bocznej na rycinach z XVII – XVIII w.

Podobnie jak w Warszawie, w Grudziądzu na moście też stał budynek.

***Południowy fragment mostu Bramy Bocznej, odsłonięty w 2002 r.
Fot. M. Szajerka.***

Na zdjęciu po prawej stronie czytelne szwy dylatacyjne arkady ustawionej pod kątem prostym do arkady widocznej w piwnicy, od strony północnej.

***Ściana kamienicy przy ul. Murowej 3. Stan w 2002 r.
Fot. M. Szajerka.***

Tak jak przypuszczali pracownicy Wojewódzkiego Oddziału Służby Ochrony Zabytków w Toruniu, ściana parteru od strony ulicy Murowej pochodzi ze średniowiecza. Jest to prymitywny wątek *opus rusticum*, przechodzący w regularny wątek *głównkowy*.

Wojewódzki Oddział Służby Ochrony Zabytków
Województwa Kujawsko-Pomorskiego
ul. Łazienna 8, 87-100 TORUŃ
tel. (056) 655 47 51, (056) 621 06 92
fax (056) 655 46 84 REGON 005740463
WO PSOZ/UAB-2028/99

Toruń, 21.07.1999 r.

Urząd Miejski
Wydział Techniczno-Inwestycyjny
ul. Ratuszowa 1
86-300 Grudziądz

Wojewódzki Oddział Służby Ochrony Zabytków, Wojewódzki Konserwator Zabytków w Toruniu w związku z wnioskiem w sprawie uzgodnienia projektu konstrukcyjnego wzmocnienia ścian budynku przy ul. Murowej 24/Mickiewicza 3 w Grudziądzu informuje, że dokonano w dniu 20.07.1999 r. lustracji części obiektu wraz z piwnicami. Nie ulega wątpliwości fakt, że zachowana struktura ścian obwodowych (elewacja zachodnia i południowa) **wykonana jest z materiału średniowiecznego**. Dotyczy to muru zapewne na wysokości parteru, pomiędzy istniejącymi i zamurowanymi otworami okiennymi, drzwiami i witrą. Wstępne oględziny piwnic, także pod częścią południową, pozwalają na stwierdzenie, iż mamy tu do czynienia ze sklepieniem ceglanym (kolebkowym ?) wzmocnionym szerokim gurtem, w pomieszczeniu wymurowanym wyłącznie z cegły. Całość, łącznie ze ścianami obwodowymi piwnic nosi ślady licznych przemurowań oraz rozkuć w kamiennych murach fundamentowych innych przyległych pomieszczeń. Wyraźna jest etapowość wykonanych murów. Czytelne fragmenty ścian pochodzą prawdopodobnie z okresu późnego średniowiecza (XV/XVI w.) Brak swobodnego dostępu ze względu na komórki lokatorów uniemożliwia pozyskanie bardziej precyzyjnych informacji.

W związku z powyższym za bezwarunkowe uznać należy oczyszczenie z tynku zewnętrznego i wewnętrznego lica ścian parteru w adaptowanym pomieszczeniu (od ul. Murowej i Mickiewicza). Wnętrze wymaga uprzątnięcia i ostrożnego zdjęcia podsufitki. Na obecnym etapie wykluczone są jakiekolwiek prace adaptacyjne, wymiany stolarek, przemurowywania itp. Niezbędne jest wykonanie - w oparciu i rzetelną inwentaryzację - badań architektonicznych przynajmniej części piwnic i parteru. Nie wyklucza się wprowadzenia zmiany charakteru adaptowanego pomieszczenia.

Przedmiotowy budynek jest położony na zachowanych fragmentach średniowiecznego podwójnego obwodu murów obronnych, w pobliżu dawnej Bramy Bocznej. Podjęte prace mogą stanowić unikalną okazję do głębszego poznania historii tego fragmentu starego miasta Grudziądza. Należy mieć nadzieję, że odkryte fragmenty średniowieczne **nie ulegną zniszczeniu**, jak to miało miejsce w przypadku piwnic w siedzibie „Caritasu”, gdzie całość wilgotnych ścian otynkowano zaprawą cementową (!).

Z up. Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

mgr Mirosława Romaniszyn

Otrzymują:

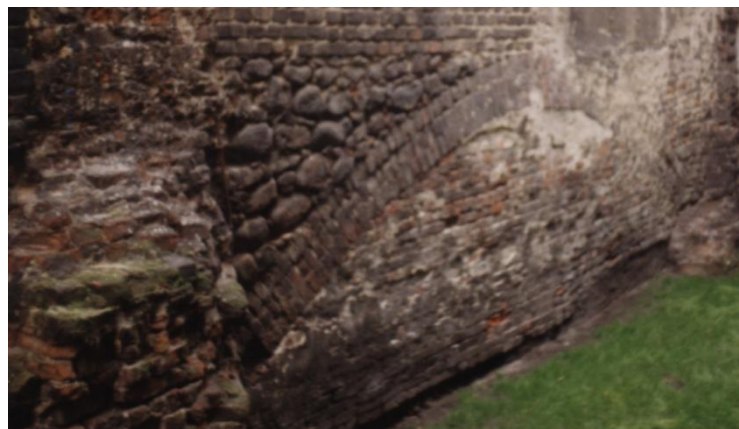
1. Zakład Gospodarki Mieszkaniowej, ul. Mickiewicza 23, Grudziądz.
2. p. Przemysław Szachnitowski, Towarzystwo Opieki Nad Zabytkami, ul. Wybickiego 9/1, Grudziądz.

SW

*Pismo Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
do wiadomości Towarzystwa Opieki nad Zabytkami*

Most Bramy Toruńskiej. Stan w 2002 r. Fot. M. Szajerka.

Posesja przy ul. Mickiewicza 5. Średniowieczna brama św. Chrystiana.

Zapewne najszerza średniowieczna brama w Polsce o szerokości 6,7 m. Próg bramy jest na głębokości ok. 3 m poniżej ul. Mickiewicza. Brama jest w piwnicy kamienicy przy ul. Murowej 26. Fot. M. Szajerka. Stan ok. 2000 r.

Okoliczności utworzenia podziemnej trasy turystycznej na terenie Starego Miasta

W 1999 r. w ramach swoich funkcji społecznych, kierowanie oddziałami PTH i TOnZ zbudziłyśmy zainteresowanie wojewódzkich władz konserwatorskich kamienica przy ul. Murowej 24/Mickiewicza 3. Na tym te działania się nie skończyły. W ramach szkolenia nauczycieli do pisania projektów unijnych powstała praca zaliczeniowa dla tego szkolenia. Uczestnik szkolenia mógł napisać fikcyjny program edukacyjny dla konkretnej szkoły. W tym przypadku powstał projekt, który mógł w przyszłości kogoś zainteresować w samorządzie miejskim.

Poniżej praca zaliczeniowa z kursu pisania projektów unijnych, z 2007 roku pt.: *Średniowiecze pod stopami – Grudziądz podziemny*.

Pracą zainteresował się prezes Miejskiego Przedsiębiorstwa Gospodarki Mieszkaniowej p. Zenon Różycki, który projekt wcielił w życie, urządzając trasę turystyczną w kamienicy przy ul. Murowej 24/Mickiewicza 3. Wyeksponowany został zachowany fragment unikalnego w skali ogólnopolskiej przesła mostu Bramy Bocznej. Turyści mogą zobaczyć średniowieczny, murowany kanał Strugi Młyńskiej.

Dla potrzeb tej trasy, dla przewodników PTTK opracowany został Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza pt.: *Średniowiecze pod stopami. Pozostałości murowanej stróży z czasów wyprawy krzyżowej do Prus ks. Leszka Białego*¹⁴.

Do początku XXI w. przewodnicy PTTK nie mieli do dyspozycji uaktualnionych opracowań historycznych dotyczących średniowiecznego Grudziądza, tylko przestarzały Rocznik Grudziądzki z 1960 r. Ze strony naukowców akademickich tylko postulaty konieczności badań a efektów brak. Powielanie wspomnianego *Rocznika Grudziądzkiego* to nie badania naukowe. Na wiele lat lokalną lukę badawczą w obecnym ćwierćwieczu XXI w. wypełniło Koło Miłośników Dziejów Grudziądza.

¹⁴ M. Szajerka, *Średniowiecze pod stopami. Pozostałości murowanej stróży z czasów wyprawy krzyżowej do Prus ks. Leszka Białego*, Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza, Rok XVI: 2018, nr 12 (550): <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/223917/edition/222321?language=pl>

Pomysł na projekt

Imię i nazwisko, e-mail autora projektu projekt:

Marek Szajerka, szajerka@poczta.onet.pl

Nazwa projektu:

Średniowiecze pod stopami – Grudziądz podziemny

Nazwa placówki i adres

Lider Projektu: Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Nieruchomościami Sp. z o.o.
ul. Mickiewicza 23, 86-300 Grudziądz

Centrum Kształcenia Ustawicznego, ul. Legionów 2, 86-300 Grudziądz
Muzeum im. Ks.dr. Władysława Łęgi, ul. Wodna 3/5 86-300 Grudziądz

Planowany termin realizacji projektu w szkole

2.01.2009-31.12.2009.

II. Opis projektu

1. Skrócony opis projektu

Projektodawca przewiduje, że w roku 2009 zostaną zaadaptowane do zwiedzania piwnice kamienic przy ul. Murowej 24/Mickiewicza 3 oraz Murowej 28. Kamienice te pochodzą z przełomu XIX/XX w. Zbudowane zostały na międzymurzu (parchamie)średniowiecznych murów obronnych. Po adaptacji dla potrzeb ruchu turystycznego będzie można tam zwiedzić oryginalny fragment korony muru obronnego z blankami oraz unikalne w skali kraju przesłomostu średniowiecznego Bramy Bocznej, zbudowane wg starożytnej techniki budowy mostów, wynalezionej przez Rzymian, zwanej metodą wieńcową.

Uzasadnienie potrzeby realizacji projektu

Grudziądz należy do grupy 10 najbardziej zniszczonych miast polskich podczas II wojny światowej. Zniszczeniu uległo ok. 65 % miasta, w tym zabytki Starego Miasta. W tej sytuacji najbardziej eksponowanym atrybutem turystycznym miasta jest unikalna w skali europejskiej panorama spichrzy nadwiślańskich. Będąc położonym w połowie drogi na trasie Toruń-Malbork, zespołów zabytkowych wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO nie jest w stanie zatrzymać na dłuższy pobyt turystów zmierzających do Malborka lub odwrotnie, z uwagi na posiadanie uniwersalistycznej architektury średniowiecznej. Dodatkowym walorem miasta byłoby wyeksponowanie fragmentów architektury średniowiecznej, pierwotnie na powierzchni a obecnie głęboko pod ziemią. Oferta turystyczna podziemnego Grudziądza wzbogaciłaby ofertę turystyczną województwa kujawsko-pomorskiego. Obecnie na terenie Polski jedynie w Grudziądzu jest znany przypadek zachowania oryginalnej korony muru obronnego z blankami pod ziemią. Projekt wpisuje się 14 Oś i 15 Oś Regionalnego Programu Operacyjnego (RPO) województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2007-2013 oraz w Oś 3 o Oś 7 Strategii Rozwoju Regionu na lata 2007-2020.

Przygotowanie Projektu poprzedzone było rozpoznaniem problemu w latach 1999-2007.

W tym celu podjęto następujące kroki:

- 1999 r. Wg zaleceń Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Toruniu wykonana została inwentaryzacja pomiarowa piwnicy przy ul. Murowej 24/Mickiewicza 3.
- 2001 r. Dla mieszkańców Grudziądza zorganizowana została wycieczka „Śladami przeszłości”. Wycieczka ta spotkała się z ogromnym zainteresowaniem grudziądzan. Wg doniesień prasowych uczestniczyło w niej ok. 50 osób.
- 2003 r. Zorganizowanie warsztatów dla nauczycieli historii pt.: Śladami przeszłości Grudziądza, z uwzględnieniem obiektów występujących w Projekcie.
- 2004 r. Zorganizowanie wycieczki dla przedstawicieli Kuratorium Oświaty w Bydgoszczy pod kątem problemu Projektu
- 2004 r. Wykonane zostało studium historyczno-architektoniczne obiektów objętych projektem w pracy: Marek Szajerka, *Grudziądz w XIII-XVIII w. Kwestia synchronizacji różnych źródeł historycznych i jej wpływ na obraz miasta w historiografii*, PTH Oddz. W Grudziądzu 2004.

Cel realizacji projektu:

Cel ogólny:

Zwiększenie atrakcyjności turystycznej Grudziądza poprzez dodanie do oferty turystycznej miasta zabytków unikalnych w skali kraju, obok znanego już zespołu spichrzy. Obecnie część najstarszych zabytków architektury Grudziądza jest niedostępnych dla masowej turystyki. Dotyczy to szczególnie piwnic Starego Miasta, w tym średniowiecznego międzymurza (parchamu) na linii miejskich murów obronnych oraz przęsła średniowiecznego, ceglanego mostu.

Cele szczegółowe:

W ramach Projektu „Średniowiecze pod stopami. Grudziądz podziemny”, zwanego dalej Projektem, projektodawca przewiduje:

- adaptację dla celów masowej turystyki piwnic kamienic przy ul. Murowej 24/Mickiewicza 3 oraz Murowej 28,

- włączenie do utworzonej podziemnej trasy turystycznej już odrestaurowanych obiektów przy ul. Szewskiej 5, ul. Szewskiej 13 i Wieżowej 2, będących lokalami gastronomicznymi,
- zachęcenie realizacją Projektu i jego ewaluacją do naśladownictwa innych właścicieli kamienic na terenie Starego Miasta, w tym organizacji charytatywnych,
- pokazanie europejskiego dziedzictwa kulturowego w „podziemnym Grudziądzu” na przykładzie pionierskich XIII –XIV wiecznych ceglano-kamiennych murów obronnych, zachowanych pod ziemią do oryginalnej wysokości oraz średniowiecznego mostu, jednego z dwóch zachowanych w Grudziądzu. W skali ogólnopolskiej, bez ujęcia Grudziądza, jest tylko zachowanych 5 mostów murowanych.
- Rozwinięcie tezy prof. Oskara Sosnowskiego z 1 poł. XX w. o naśladownictwie rozplanowania Grudziądza w odniesieniu do Starej Warszawy poprzez pokazanie identyczności konstrukcji średniowiecznych mostów w Grudziądzu bram Toruńskiej i Bocznej oraz mostu Bramy Krakowskiej na Placu Zamkowym w Warszawie. Przykład Grudziądza utwierdza trzynastowieczne korzenie architektury średniowiecznej Warszawy.

2. Uczestnicy projektu:

- turyści odwiedzający miasto
- lokatorzy kamienic przy ul. Murowej 24 i Murowej 28
- właściciele lokali gastronomicznych w pobliżu ul. Murowej

3. Realizatorzy projektu:

Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Nieruchomościami Sp. z o.o.

- przedsiębiorstwo posiada bogate doświadczenie w prowadzeniu inwestycji

Centrum Kształcenia Ustawicznego

-szkoła posiada doświadczenie w organizowaniu wolontariatu na rzecz ochrony zabytków Muzeum im. Ks.dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu

-posiada liczącą się w regionie i w kraju kadrę naukową, w tym archeologów mogących sprostać zadaniu Projektu

4. Działania podejmowane w ramach projektu

- zawarcie porozumienia z lokatorami kamienic w sprawie przeznaczenia piwnic na cele turystyczne
- badania architektoniczno-archeologiczne obiektów.
- wykonanie zabiegów konserwatorskich średniowiecznych murów.
- przeprowadzenie zajęć szkoleniowych dla wolontariuszy – słuchaczy CKU z zakresu historii architektury.
- remont piwnic pod kątem masowej turystyki.
- remont elewacji domów i stolarki okiennej-drzwiowej.
- remont klatek schodowych.
- reklama nowej trasy turystycznej – opracowanie folderów.

5. Ewaluacja projektu

Po realizacji Projektu zakłada się, że:

- podniesie się standard kamienic przy ul. Murowej 24 i 28,
- zwiększy się ilość turystów odwiedzających Grudziądz,
- poprawi się kultura osobista mieszkańców ul. Murowej z tego powodu, iż czystość otoczenia będzie miała wpływ na dochody mieszkańców.

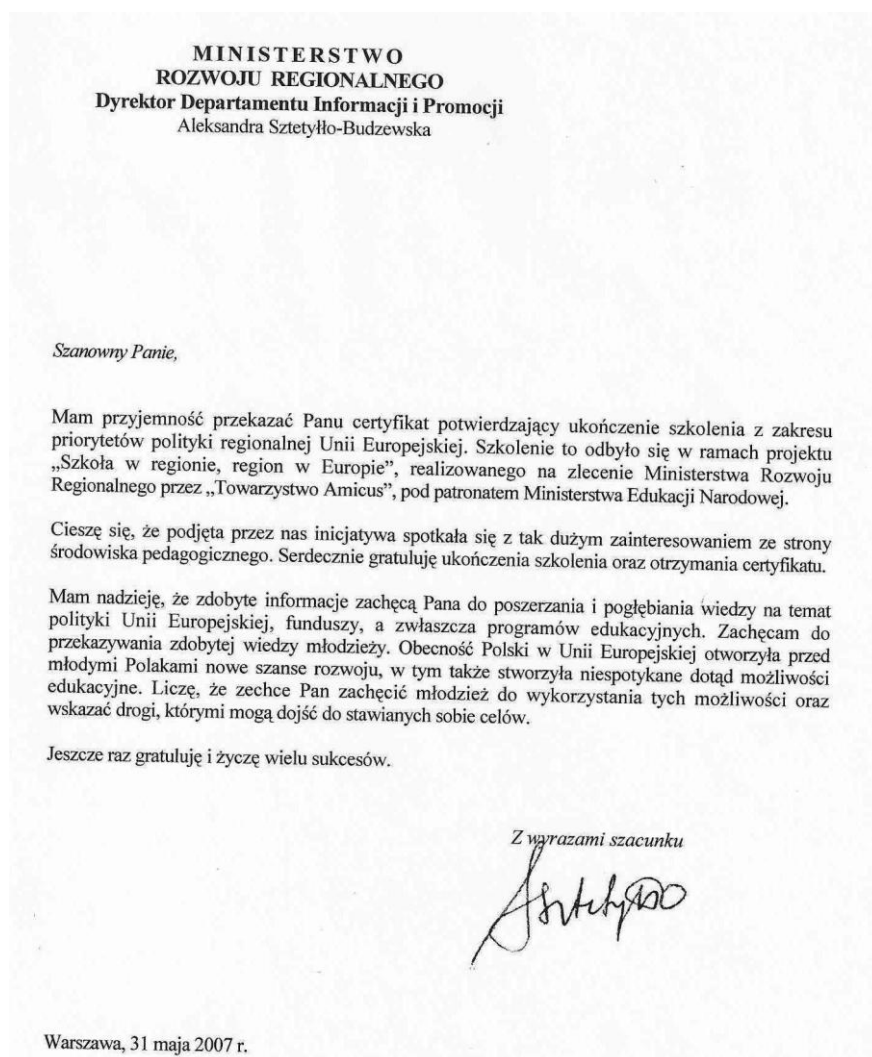
6. Czy realizacja projektu przyniesie efekty również w przyszłości? Jakież?

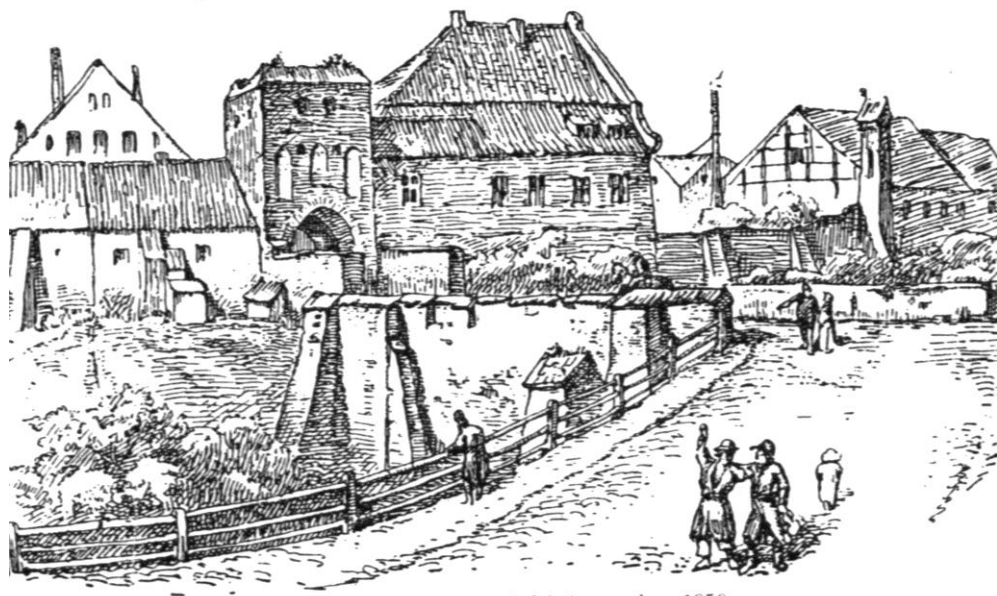
Projektodawca zakłada, że ten Projekt pod nazwą *Średniowiecze pod stopami – Grudziądz podziemny* zyska naśladowców i w efekcie końcowym do 2020 r., zgodnie ze Strategią Rozwoju Regionu na lata 2007-2020, osie 3 i 7 będzie trasa turystyczna obejmująca wg obecnego rozpoznania średniowieczne piwnice kamienic przy:

- ul. Klasztornej 6, zawierającej relikty średniowiecznego szpitala i prawdopodobnie najstarszego obiektu sakralnego w Grudziądzu – kaplicy św. Michała Archanioła,
- ul. Szkolnej 1, przykład głębokiej, średniowiecznej piwnicy o nieustalonym jeszcze ostatecznie pochodzeniu i przeznaczeniu,
- ul. Szewskiej 5, dostępna do zwiedzania kamienna brama między posesjami,
- ul. Wieżowej 2, dostępne do zwiedzania pomieszczenia z 2 m grubości murem z dwiema wnękami o cechach romańskich i sklepieniem krzyżowym,
- Rynek 20, wnęki pod chodnikiem,
- ul. Kościelna 10, średniowieczne stajnie,
- ul. Kościelna 7, głębokie piwnice ze sklepieniem kolebkowym z zamurowanymi oknami szczelinowymi,
- krypty kościoła pojezuickiego,
- ul. Kościelna 31, prawdopodobnie dawna średniowieczna łaźnia, fundacji króla Kazimierza Jagiellończyka z 1472 r.

Część wymienionych obiektów już jest dostępna dla turystów. Dotyczy to kamienic przy ul. Szewskiej 5 i Wieżowej 2 gdzie urządzono lokale gastronomiczne oraz piwiarnie oraz częściowo Kościelnej 31.

Autor tej pracy zaliczeniowej otrzymał stosowny certyfikat:

Widok bramy Toruńskiej z roku 1850.

Most Bramy Toruńskiej w XIX w.¹⁵

Najwcześniej na wartości zabytkowej i unikalności mostu Bramy Toruńskiej, jako dziedzictwa rzymskich akweduktów poznał się inż. arch. Tadeusz Siwecki w latach 80. XX w. Swą wiedzę na spotkaniach Towarzystwa Opieki nad Zabytkami przekazał nam w formie ustnej.

Od strony bibliograficznej najpełniejszą pozycją jest obecnie ta publikacja:

K. Błaszczyk, W. Błaszczyk, M. Stachowicz, M. Szajerka [red. tekstu], *Grudziądzkie mosty średniowieczne*, Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza, Rok XIII: 2015, nr 24 (436). Data odczytu: 24.06.2015 r.

<https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/222145/edition/220626/content>

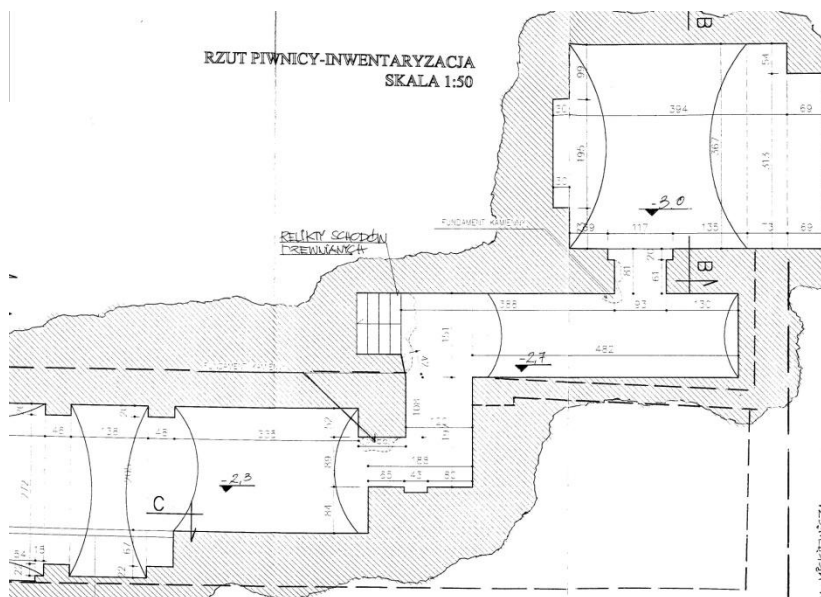
oraz uzupełniająca:

M. Szajerka, *Podobieństwo w rozplanowaniu średniowiecznego Grudziądza i Starej Warszawy*, Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza, Rok XIV: 2016 Nr 4 (457)

<https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/222624/edition/221291/content>

¹⁵ I. Żniński, *Grudziądz*, 1913 r.

Okienko

Położenie przęsła mostu Bramy Bocznej. Wnęka pod chodnikiem to fragment arkady mostu. Rys. T. Porębný, I. Gwizdała.

(L.B.S.)

Redakcja: Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.